

مصونیت دیپلماتیک چیست و چرا به وجود آمد؟

وحید پیمان

مصونیت دیپلماتیک یک اصل پذیرفته شده در حقوق بین‌الملل است. اصلی که به موجب آن رسیدگی به تخطی‌های جرمی مقامات دولتی خارجی و دیپلمات‌ها، تحت صلاحیت محاکم محلی و سایر مقامات نیست. بر پایه کنوانسیون ویانا، دولت‌ها مسوول حفاظت و تأمین امنیت سفارت‌های خارجی و دیپلمات‌ها در کشور خود هستند. ضمانت اجرای مصونیت دیپلماتیک این است که امتیازهای که هر دولت به موجب آن به مأموران اعزامی از سوی سایر کشورها می‌دهد، متقابل است. یعنی همان امتیازها را عیناً در مورد مأموران اعزامی خود از سایر کشورها دریافت می‌دارد. بر پایه همین کنوانسیون «کلید اشخاصی که از مزایا و مصونیت‌ها بهره‌مند می‌شوند بدون آن که به مزایا و مصونیت‌های آن‌ها لطمه‌ای وارد شود، مکلف هستند قوانین و مقررات کشور پذیرنده را محترم شمرده و از مداخله در امور داخلی آن کشور خودداری کنند.» البته این موضوع، به نظر می‌رسد صرفاً جنبه توصیه‌ای دارد و در کنوانسیون، ضمانت اجرائی برای آن پیش‌بینی نشده است؛ یعنی گفته نشده اگر مأموران سیاسی قوانین کشور پذیرنده را رعایت نکنند با آنان چه برخوردی می‌شود.

چرا مصونیت دیپلماتیک به وجود آمد؟

مفهوم مصونیت از قبایل باستانی آغاز شد. در گذشته، به منظور تبادل اطلاعات، پیام‌رسان‌ها مجاز بودند تا بدون ترس از آسیب یک قوم به قبیله‌ی دیگر، سفر کنند. حتی زمانی که این افراد، خبرهای بدی نیز می‌آوردند از آن‌ها محافظت می‌شد. امروزه مصونیت یا معافیت دیپلماتیک در واقع از دیپلمات‌ها محافظت می‌کند تا آن‌ها بتوانند وظایف خود را با آزادی، استقلال و امنیت انجام دهند. مصونیت دیپلماتیک به معنای نفع شخصی افراد نیست. هدف این است که اطمینان حاصل شود که مقامات خارجی می‌توانند کارهای خود را با آرامش انجام دهند. بر اساس مفهوم متقابل، دیپلمات‌های منتسب به هر کشوری در جهان به یک اندازه از مصونیت دیپلماتیک بهره‌مند می‌شوند. جنگ‌زدگی و فقرزدگی کشور یک دیپلمات منجر به کاهش مصونیت و معافیت دیپلماتیک او نمی‌گردد. به گونه مثال،

دیپلومات کشور جنگ‌زده‌ای مانند افغانستان ما با دیپلومات ابر قدرتی چون ایالات متحده امریکا دارای یک سطح معافیت دیپلماتیک می‌باشند.

به هر صورت، بحث اصلی این‌جاست که با مصونیت دیپلماتیک، ممکن است قانون برای فرد، متوقف شود و دیپلومات به شخصیتی بدل شود که قانون در مقابل او کوتاه آمده و یا در ظاهر، او قد و قامتی بلندتر از قانون داشته باشد. چطور چنین چیزی ممکن است؟ و فلسفه ایجاد مصونیت دیپلماتیک چیست؟ حقوق‌دان‌ها برای توجیه آن، نظریات مختلفی ابراز داشته‌اند که سه نظریه از میان این نظریات دارای ارجحیت هستند:

● نمایندگی، برون مرزی، و مصلحت خدمت

الف: تئوری نمایندگی (Representative Theory)

تئوری نمایندگی، در طول مراحل قبل از قرن بیستم مورد توجه بوده است. شاید بهترین سخن در بیان این تئوری همان گفته منتسکیو باشد. منتسکیو که خود از طرفداران این تئوری است، در کتاب روح‌القوانین می‌گوید: «از جمله حقوق ملت‌ها آن است که امیران آنان به مبادله سفیران اقدام نمایند. سفیران از کشور پذیرنده و حاکم آن اطاعت نخواهند کرد. آنان زبان مقام فرستنده‌اند؛ این زبان باید آزاد باشد. به نیابت از یک شخصیت مستقل سخن می‌گویند و هیچ چیزی نباید مانع آنان گردد. چنان‌چه از صفت نمایندگی سوء استفاده نمایند با روانه کردن به کشورشان می‌توان از آن جلوگیری نمود.» منتسکیو در این گفته هم به فلسفه مصونیت که وصف نمایندگی است و هم به ضمانت اجرای سوء استفاده از آن، یعنی اخراج، اشاره می‌کند.

از دیگر مدافعان این تئوری «فوشی» است که می‌گوید: «دلیل وجود مصونیت‌ها همان وصف نمایندگی است و باید از استقلال لازم جهت انجام مأموریت برخوردار گردند و از هر گونه تعدی بر کرامت ملت‌هایی که به مبادله سفیران اقدام نمودند، باید اجتناب شود.» بنابراین به خاطر وصف نمایندگی از مقام فرستنده است که مقامات پذیرنده، مأموران سیاسی را به رسمیت شناخته و مصونیت می‌دهند.

ب: تئوری برون مرزی:

تئوری فوق برگرفته از کلمه (*Extra, Territorium*) است که به «خارج سرزمین»، «خارج از کشور» یا «خارج از سرزمین یک دولت» ترجمه شده است. نظریه «امتداد سرزمین» و «خارج المملکتی» نام‌های دیگر این تئوری‌اند که ناشی از اختلاف در ترجمه است. همچنین واژه مذکور به «امتیازات بیگانگان» «تابعیت وطن»، «فرامرزی بودن قوانین»، «منطقه ممنوعه»، «معافیت از صلاحیت سرزمین» نیز ترجمه شده است.

این نظریه بر این فرض (*Fiction*) مبتنی است که مأمور سیاسی، خارج از سلطه سرزمین دولت پذیرنده قرار دارد. و گویا سفیر، سرزمین خود را ترک نگفته و اقامت او در سرزمین بیگانه به مثابه امتداد اقامت او در وطن می‌باشد. به عبارت دیگر تصور می‌شود که اماکن مأموریت، امتداد سرزمین دولت فرستنده است.

مبتکر این نظریه «گروسیوس» حقوق‌دان معروف هالندی است که می‌گوید: «به موجب حقوق بین الملل، تجلی شخص رئیس کشور در شخص سفی، یک فرض است و با فرض مشابهی، مثل این است که سفیر، خارج از خاک دولتی است که نزد آن انجام وظیفه می‌کند. در نتیجه مکلف نیست قوانین محل مأموریت را رعایت نماید. اُپنه‌ایم می‌گوید: «حقیقت آن است که باید با مأموران سیاسی به گونه‌ای رفتار شود که در سرزمین دولت پذیرنده اقامت ندارند»

تئوری برون مرزی، با واقعیت‌های معاصر حقوق بین الملل، منطبق نیست و به نتایج غیر قابل قبولی می‌انجامد. به همین دلیل اکنون مدافعی ندارد. به عنوان نمونه؛ رعایت مقررات امنیتی دولت پذیرنده، پرداخت عوارض و مالیات‌های محلی در برابر خدمات معین، صلاحیت دولت محل وقوع مال غیر منقول، از موارد متفق علیه در حقوق بین الملل است که با نظریه برون مرزی سازگار نیست.

ج: تئوری مصلحت خدمت

مضمون این تئوری که به تئوری «مصلحت خدمت» «مقتضای وظیفه» و «ضرورت وظیفه» نیز نام گرفته شده است، بر اساس آن مصلحت و ضرورت پیشرفت کار مأمور سیاسی، در یک فضای آرام و به دور از تأثیرات دولت پذیرنده، نیازمند برخورداری از مصونیت است. به عبارت دیگر برای آن که مأمور

سیاسی مأموریتش را در شرایط مساعد و استقلال کامل انجام دهد، لازم است در نظام حقوقی کشور پذیرنده در حد گسترده ای از آزادی عمل برخوردار باشد. این آزادی عمل چیزی جز بهره‌مندی از امتیازات و مصونیت‌ها نخواهد بود. این تئوری، به طور گسترده‌ای مورد تأیید قرار گرفته و حقوقدانانی چون واتل، آگدن (*Ogdon*)، و هرست، از مدافعان آن به حساب می‌آیند.

بنابراین اعطای مصونیت به نمایندگان دول به هدف تأمین اطمینان آنان در اجرای وظایف است و هدف، منتفع ساختن شخص آنان نیست. مصونیت به اعتبار مقام فرستنده برای آنان در نظر گرفته می‌شود. پاس‌داشت چنین امتیازی نشان از شخصیت و کرامت فرستنده داشته و هر گونه سوء استفاده از آن نیز لطمه به اعتبار مقامی است که او را به مأموریت برون مرزی فرستاده است.

سطح مصونیت

کنوانسیون ویانا در مورد روابط دیپلماتیک ۱۹۶۱ و کنوانسیون ویانا در مورد روابط کنسولی ۱۹۶۳ مدرن‌ترین اقدامات دیپلماتیک و کنسولی، از جمله مصونیت دیپلماتیک را رمزگذاری کرده‌اند. بیش از ۱۶۰ کشور طرف این معاهدات هستند. این کنوانسیون‌ها مصونیت را برای اشخاص با توجه به درجه آن‌ها در یک مأموریت دیپلماتیک یا پست کنسولی و با توجه به نیاز به مصونیت در انجام وظایف خود فراهم می‌کند. به عنوان مثال، نمایندگان دیپلماتیک و اعضای نزدیک خانواده آن‌ها از کلیه تعقیب کیفری و اکثر دوسیه‌های حقوقی مدنی مصون هستند. اعضای کارکنان اداری و تخنیک‌های سفارت‌خانه‌ها سطح مصونیت کمتری دارند. افسران کنسولی که در کنسولگری‌های سراسر کشور خدمت می‌کنند از سطح مصونیت پایین‌تری برخوردار هستند. اعضای کارکنان خدمات سفارت و کارمندان کنسولی فقط در مورد کارهایی که به عنوان بخشی از وظایف رسمی آن‌ها انجام می‌شود مصونیت ندارند.

درست است که دیپلمات‌ها از صلاحیت کیفری، مدنی و اداری کشور میزبان معاف هستند. اما ممکن است گاهی کشورشان از این معافیت چشم‌پوشی کند. علاوه بر این، مصونیت یک دیپلمات از حوزه قضایی کشور میزبان، وی را از صلاحیت کشور مبدأ خود معاف نمی‌سازد. امتیازات و مصونیت‌های دیپلماتیک تضمین می‌کند که نمایندگان دیپلماتیک یا اعضای خانواده نزدیک آن‌ها ممکن است دستگیر یا بازداشت نشود، ممکن است به محل سکونت آن‌ها وارد و جست‌وجو نشود و به عنوان شاهد احضار نمی‌شوند، پیگرد قانونی ندارند.

مصونیت‌های تعریف شده در کنوانسیون ویانا

در واقع کنوانسیون ویانا به صورت اختصاصی، موارد مهمی از معافیت‌ها و مصونیت‌های کنسولی تعریف شده است. در واقع، کنوانسیون ویانا مهم‌ترین پیمان مربوط به حقوق دیپلماتیک است، این قرارداد در ۱۸ اپریل ۱۹۶۱ (میلادی) مطابق با ۲۹ حمل ۱۳۴۰ (خورشیدی) در شهر ویانا به امضای بسیاری از کشورها رسید.

در ادامه به مواردی می‌پردازیم که تضمین کننده مصونیت در این کنوانسیون است:

ماده بیست و یکم به محل مأموریت یا سفارت و ماده‌های بیست و دوم تا بیست و هشتم به مصونیت و ارتباطات می‌پردازد که کشور پذیرنده موظف است که همه تدبیرها را به کار ببرد تا مکان‌های مأموریت مورد تجاوز و خسارت قرار نگیرند و این اماکن و اسباب موجود در آن و موترهای متعلق به مأموریت مصون از تفتیش، مصادره، توقیف یا اقدامات اجرایی خواهند بود. هم چنین اسناد و آرشیف مأموریت در هر زمان و هر مکان مصونیت دارند. کشور پذیرنده آزادی رفت و آمد در محل‌های مجاز و آزادی ارتباطات مأموریت و هم چنین استفاده از تمام وسایل ارتباطی چون نامه‌رسان سیاسی، پیام‌ها و کد و رمزها را تضمین می‌کند. نامه‌های رسمی، بسته‌های سیاسی و شخص نامه‌رسان سیاسی دارای مصونیت تضمین شده از طرف کشور پذیرنده هستند. تنها نصب دستگاه فرستنده رادیویی باید با رضایت کشور پذیرنده باشد.

ماده ۲۹ می‌گوید که شخص مأمور سیاسی مصون است و نمی‌توان او را به هیچ عنوان مورد توقیف یا بازداشت قرارداد. کشور پذیرنده با وی رفتار محترمانه‌ای که در شأن او است خواهد داشت و اقدام‌های لازم را برای ممانعت از وارد آمدن لطمه به شخص و آزادی و حیثیت او اتخاذ خواهد کرد؛

ماده ۳۰ به مصونیت خانه و اسناد و مدارک مأمور سیاسی می‌پردازد.

ماده ۳۱ مربوط به مصونیت تعقیب جزایی است و از مصونیت دعاوی مدنی و اداری برخوردار است و مجبور به ادای شهادت نیست مگر در دعوی مال غیرمنقول خصوصی یا ارث یا فعالیت‌های حرفه‌ای یا

تجارتی خارج از وظایف سیاسی خود. مصونیت قضایی مأمور سیاسی در کشور پذیرنده او را از تعقیب قضایی کشور فرستنده معاف نخواهد داشت.

ماده ۳۲ می‌گوید دولت فرستنده می‌تواند انصراف خود را از مصونیت قضایی نمایندگان سیاسی و اشخاصی که بر طبق ماده ۳۷ از مصونیت برخوردار می‌شوند صریحاً اعلام نماید.

ماده‌های ۳۳ و ۳۴ مربوط به معافیت مأمور سیاسی از مقررات بیمه‌های اجتماعی و هم چنین از پرداخت کلیه عوارض شخصی یا مالی یا مملکتی یا منطقه‌ای یا شهری در کشور فرستنده است.

ماده‌های ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ به معافیت مالیاتی، معافیت از خدمت خصوصی یا عمومی یا بیگاری برای کشور پذیرنده و معافیت گمرکی برای وارد کردن وسایل زندگی و غیره می‌پردازد.

ماده ۳۷ از مصونیت بستگان مأمور سیاسی که اهل خانه او هستند به شرط آن که تبعه کشور پذیرنده نباشند از امتیازها و مصونیت‌های مندرج در مواد ۲۹ تا ۳۶ برخوردار خواهند بود. کارمندان اداری و تخنیکی مأموریت و همچنان بستگان آن‌ها که اهل خانه آن‌ها هستند به شرط آن که تبعه کشور پذیرنده یا مقیم دائم آن کشور نباشند از امتیازها و مصونیت‌های مندرج در مواد ۲۹ تا ۳۵ بهره‌مند خواهند بود ولی مصونیت از صلاحیت مقامات دولت پذیرنده در امور مدنی و اداری موضوع بند اول ماده ۳۱ شامل اعمال خارج از وظایف آن‌ها نخواهد شد. اشخاص مذکور همچنان از امتیازهای مندرج در بند الف ماده ۳۶ در موارد اشیایی که برای منزل خود وارد می‌کنند استفاده خواهند نمود. خدمه مأموریت اگر تبعه کشور پذیرنده یا مقیم دائم آن کشور نباشند نسبت به اعمال ناشی از اجرای وظایف خود مصونیت داشته و از پرداخت مالیات و عوارض بابت مزدی که در قبال انجام کار دریافت می‌دارند، معاف هستند و همچنین از معافیت مذکور در ماده ۳۳ استفاده خواهند نمود. خدمت‌کاران شخصی اعضاء مأموریت که تبعه کشور پذیرنده یا مقیم دائم آن کشور نیستند از پرداخت مالیات و عوارض بابت حقوقی که در قبال انجام وظیفه دریافت می‌دارند معاف خواهند بود. استفاده آنان از امتیازها و مصونیت‌های دیگر فقط در حدودی که مورد قبول کشور پذیرنده باشد خواهد بود. با این حال، کشور پذیرنده نباید حق حاکمیت خود را در مورد این اشخاص به گونه‌ای اعمال نماید که به نحو بی‌تناسبی مانع انجام وظائف مأموریت شود.

ماده ۳۸ از مصونیت قضایی مأمور سیاسی تنها در پیرامون اجرای خدمت می‌گوید. مصونیت‌های گفته شده در ماده ۳۱ تا ۳۸ محدود به اعمال خارج از وظایف نیست و در همه ماده‌ها توافق کشور فرستنده و پذیرنده اهمیت دارد.

اشخاص بهره‌مند از مصونیت دیپلماتیک

- پادشاهان، رؤسای جمهور کشورها و همراهان آنان
- قضات و کارمندان دیوان بین‌المللی کیفری حتی در کشور متبوع خود
- کارمندان سازمان‌های بین‌الدول حتی در کشور خودشان
- نمایندگان کشورها نزد سازمان‌های بین‌کشورها
- مأموران دیپلماتیک به شرط آن که تبعه کشور پذیرنده نباشند؛ که در این صورت تنها در مورد اعمال رسمی مربوط به وظایف خود مصون هستند.
- نامه‌رسان‌های دیپلماتیک
- کارمندان اداری و تخنیکی و خانواده‌های شان به شرط آن که تبعه کشور پذیرنده نباشند.
- خدمه مأموریت به شرط آن که تبعه نباشند
- خدمت‌کاران رسمی مأموران به شرطی که تبعه کشور پذیرنده نباشند.
- سایر دارندگان پاسپورت دیپلماتیک و ویزه دیپلماتیک

انواع مصونیت‌ها

مصونیت از تعرض: در اصطلاح حقوق بین‌الملل به معنای غیرقابل تخطی بودن حرمت یک محل یا یک شخص است. در حقوق مدنی نیز اموال و اشخاص از تعرض مصون هستند. اما این مصونیت به حکم قانون می‌تواند نقض شود اما مصونیت دیپلماتیک اساساً قابل نقض نیست. مصونیت از تعرض یک قاعده بنیادین، حق بین‌الملل است و شامل موارد زیر می‌شود:

- مصونیت اماکن و اموال مأموریت (سفارت یا دفتر نمایندگی و نظیر آن) البته نباید از اماکن مأموریت به گونه‌ای استفاده شود که با وظایف مندرج در عهدنامه و سایر قواعد حقوق بین‌الملل عام یا معاهدات میان کشور فرستنده و پذیرنده مغایر باشد. بایگانی و اسناد مأموریت نیز مصون هستند.
- مصونیت ارتباطات رسمی مأموریت (در اشکال گوناگون و با وسایل گوناگون) البته نصب دستگاه‌های فرستنده رادیویی و استفاده از آن‌ها منوط به اجازه کشور پذیرنده است.
- مصونیت مکاتبات رسمی مأموریت در هر شکل که باشد مصون از تعرض است. این مصونیت شامل بوجی یا محموله دیپلماتیک است که حاوی اسناد و اشیای مورد استفاده رسمی که تحویل نامهرسان دیپلماتیک می‌شود. هیئت می‌تواند یکی از اعضای خود را برای ارسال و تحویل مواد دیپلماتیک اعزام کند.
- مصونیت مأموران دیپلماتیک و نمی‌توان یک دیپلمات را به هیچ عنوان توقیف یا بازداشت نمود. مأموران دیپلماتیک علاوه بر مصونیت دیپلماتیک دارای مصونیت محل اقامت، مصونیت اموال و مصونیت اسناد و مکاتبات نیز هستند.

مصونیت قضایی: این مصونیت شامل مصونیت کیفری، مصونیت مدنی و اداری، مصونیت از

ادای شهادت و بالاخره مصونیت از اقدامات اجرایی است. مصونیت قضایی شامل دیپلمات‌ها کارمندان اداری و تخنیک مأموریت و خانواده آنان نیز می‌شود به شرطی که تبعه کشور پذیرنده نباشند.

- مصونیت کیفری: انجام یا عدم انجام اعمالی که در کشور پذیرنده جرم تلقی می‌شود برای دیپلمات‌ها جرم نیست. در این باره تنها پیرامون تخلفات ترافیکی اختلاف نظر وجود دارد و هر یک از کشورها در این باره تفسیری ارائه کرده‌اند. حکومت ایالات متحده آمریکا این مصونیت را شامل قوانین ترافیکی نمی‌داند و حق برداشتن نمبر پلیت دیپلمات خاطی و احضار وی به محاکم را برای خود محفوظ می‌داند.

● مصونیت مدنی و اداری: این مصونیت بر خلاف مصونیت کیفری، مطلق نیست و مواردی را در بر نمی‌گیرد:

(الف: دعاوی مربوط به اموال غیرمنقول خصوصی واقع در قلمرو کشور پذیرنده.

(ب: دعاوی مربوط به ماترک مأمور دیپلماتیک به‌طور خصوصی در آن وصی، ایمن ترکه، وارث یا موصی علیه واقع شده باشد.

(ج: دعاوی مربوط به فعالیت‌های حرفه‌ای یا تجارتي خصوصی در کشور پذیرنده.

● مصونیت از ادای شهادت: ماموران دیپلماتیک را نمی‌توان در کشور پذیرنده به ادای شهادت در محاکم مجبور کرد. البته امکان شهادت داوطلبانه آنان وجود دارد.

منابع:

محمد رضا ضایی بیگدلی (۱۳۹۲). حقوق بین‌الملل

عمومی. گنج دانش. صص. تهران

قرارداد ویانا، ۱۳۴۰ خ، اتریش